

MİLLÎ MÜCADELE'DE TÜRK KAMUOYUNU OLUŞTURAN BASIN

ZEKAİ GÜNER*

1. Türk Basın Hayatı ve Genel Özellikleri

Türk basın hayatı, 25 Cemaziyelevvel 1247 (1.XI.1831) tarihinde "Takvim-i Vekayi"nin yayımlanması ile başlamıştır. Bu gazete Osmanlı devletinin resmî gazetesi niteliğindedir. Bunu, 1 Cemaziyelahir 1256 (31.VII.1840) tarihinde çıkmaya başlayan Ceride-i Havadis gazetesi izlemiştir. Ceride-i Havadis'te resmî niteliktedir. Bu gazete daha sonra "Ruznâme-i Ceride-i Havadis" adıyla günlük bir ek yayın daha çıkarmıştır. Sonraları 6 Rebiyülahir 1277 (22.X.1860 tarihinde Agah Efendi tarafından İstanbul'da "Tercüman-ı Ahval" gazetesi çıkarılmaya başlandı. Bunu, Agah Efendinin gazetesinde yazıları yayımlanan Şinasi'nin 30 Zilhicce 1278 (28.VI.1862) tarihinde çıkarmaya başladığı "Tasvir-i Efkar" gazetesi takip etti. Böylece Türk basın hayatı yavaş yavaş gelişmeye başladı.¹

Basın hayatının gelişmesinde, devlet ve özel teşebbüsle çıkan gazete ve mecmuaların yanı sıra, matbuat rejimindeki olumlu bazı değişikliklerin de payı büyük olmuştur. 1280-1281 (1863-1864) tarihli Matbuat Nizamnâmesi yapılarak, Padişahça 15 Cemaziyelahir 1281 (1.XI.1864) tarihinde tasdik edilerek² yürürlüğe girmiştir. 1282-1283 (1865-1866) tarihinde çıkarılan "Kararname-i Âli" ile basın üzerinde denetleme ve sansür uygulaması başlatılmış oldu. Tanzimat dönemi sadrazamlarından olan Âli Paşanın bu kararnamesi ile her çeşit kitap, gazete ve mecmua kontrol altına alınmıştır.³ Tanzimat dönemni devamla basın hayatına birçok gazete katılmıştır. Bu gazeteleri şöyle sıralayabiliriz: "Muhbir", "Hürriyet", "İbret", "Osmanlı Hukuk-ı Umumiye", "Serbesti", "Yeni Gazete", "Servet-i Fünun", "Sabah", "Tercüman-ı Hakikat", "Tarik" ve "Tercüman-ı Ahval" gibi.

* Yard.Doç.Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Alaplı Meslek Yüksekokulu Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Öğretim Üyesi.

¹ Milli Kütüphane, Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, Ankara 1963. s.y.

² R. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, s. 691.

³ A.g.e., s. 696.

Meşrutiyet dönemi basınının, önemli bir kısmı düzensizlik ve bir o kadar da harp içinde geçti. Türk ve yabancı milliyetçilere kadar bir seri gazete, kamuoyunda etkili olmaya, birtakım düşünceleri halka aşulamaya çalıştılar. 1908 basınının en belirli karakterini siyasî mücadeleler oluşturmaktaydı. Politik sahadaki ayrılıklara rağmen, sosyal sahada basın üç cepheyi tutmuştur.

1- İslâmcı Cephe, 2- Osmanlıcı Cephe, 3- Türkçü Cephe. Bu dönemin dikkate değer özelliklerinden biri de edebî ekler çıkarması ve gündelik olmasıdır. Bünyesi liberal olup, opinion, bir yandan da yığın gazeteciliğe doğru akın etmesidir.⁴ Osmanlı devleti Birinci Dünya Savaşına girdiği yıl 73 gazete ve mecmuanın çıktığı tespit edilmiştir. 1915 yılında gazete ve mecmua sayısı 6'ya düşmüştür. 1916 yılında bu sayı 8'e çıkmış ve 1917 yılında 15'i bulmuştur.

Bu iniş ve çıkışlar İttihat ve Terakki Partisi'nin, tek parti yönetiminin tutumundan kaynaklanmakta idi. Savaşın son yıllarında basındaki gazete ve mecmua sayısı süratle artarak 71'e ulaştı. Bu gazeteler arasında Necmettin Sadak ve arkadaşı Enis Tahsin (Til) tarafından 20 Eylül 1918 yılında çıkarılan "Akşam", İsmail Suphi (Soysallı)'nın çıkardığı "Söz", Süleyman Nazif'in çıkardığı "Hadisat" ve Yunus Nadi (Abalıoğlu)'nin çıkardığı "Yeni Gün", Sedat Simavi'nin "Diken" adı mecmuası ve edebî "Nedim" mecmuası önemli olanlarıdır.

Savaş boyunca devletin basın üzerindeki baskısı devam etti. Uygulanan sansürden dolayı muhalefet adeta susturulmuştu. Mondros Mütarekesi'nin ardından çıkan gazete ve mecmua sayısı 68 olarak görülmektedir. Bunların içinde Rauf Ahmet'in "İstiklal"; Celal Nuri (İleri)'nin önce "Atı" sonra adı değiştirilerek "İleri" gazetesi; Tarık Mümtaz'ın "Ümit" adlı siyasî nitelikli mecmuasını sayabiliriz. Yine bu yıl içinde Hüseyin Cahit (Yalçın) yeniden "Tanin"i yayımlamaya başlamıştır.⁵ Birinci Dünya Savaşı boyunca devam eden sansür, savaşın sonlarına doğru kaldırıldı. Padişah Vahidettin tarafından ve hükümetin kararıyla 1 Aralık 1918'de basına sansür konulmuş⁶ daha sonra sansür heyetine İtilaf Devletleri memurları da alınarak 5 Şubat 1919'da gazete, mecmua ve kitapların çıkışı sansür kurulunun iznine verilmişti. Aynı zamanda ağır ihtiyatî tedbirler alınmıştı. Hükümetin ağır sansürüne tepki

⁴ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981, s. 28.

⁵ R. Server İskit, *a.g.e.*, *Tahlil ve Tarihçe Kısmı*, s. 110-111.

⁶ *Sabah, Vakit, İkdam*, 2-3 Aralık 1334/1918.

olarak Matbuat Kongresi toplandı. Seçilen 4 kişilik gazeteci grubu hükümetle görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler sonucu basın üzerindeki sansürün kaldırılmaması halinde gazetecilerin yayınlarını durduracağı bildirildi.⁷

Basına uygulanan sansür üzerine "Yeni Gazete"nin yorumu şöyledir: "Matbuat Cemiyeti, kongreyi dün fevkalâde toplantıya davet ederek kongre toplandı. Saat 10.30'da ilk celse açıldı. Kongre başkanlığına Yusuf Razi Bey seçildi ve müzakerelere başlandı. Kongrede ilk defa itilaf hükümetinin burada bir sansür istemekte hakları teslim olunmuştur. Hükümetin koymuş olduğu Kanun-ı Muvakkat (geçici) ile sansürü kendi arzusuyla koymadığı İtilâf Devletlerinin baskıları sonucu olduğu tespit edilmiştir. Böylece İtilâf Devletleri basını büyük bir baskı altına almış oluyordu. Getirilen Kanun-ı Muvakkatın, Kanun-ı Esasi'nin ilgili maddesinin kaldırılmasına ve bunun da hükümlere aykırı olduğu savunulmuştur."

Bu kongrede iki çeşit görüş ortaya çıktı. Birincisi, Matbuat Kanun-ı Muvakkatesi'nin Kanun-ı Esasi'ye ve Usul-i Meşrutiyete ne derece taaruz ettiği, ikincisi ise Padişah'a matbuat adına bir heyet seçilerek, görüşmeler yapılması kararlaştırıldı. Bu kongredeki kararların sonuçlarını bildirmek üzere İstiklal gazetesi Başmuharriri: Ahmet Emin Beylerden oluşan bir heyet oluşturuldu.⁸ Fakat gazetecilerin bu tehdidi sonuç vermeyecek, İstanbul'un işgaliyle sansür daha da artacaktır. Bu şartlar altında zengin ve çeşitli basın materyalleri üzerinde çalışma yapılırken; gazete ve mecmuaların genel nitelikleri, belirli bir fikri savunan, siyasî örgütlerin yayın organları durumunda olanlar, Millî Mücadele'nin yanında veya karşısında olma özellikleri gözönüne alınarak incelenmesi gereklidir.

2. İstanbul Basını

1919 yılı İstanbul basınında en fazla dikkat çeken gazete ve mecmualardır. Çeşitli kesimlerin görüşlerini yansıtan gazetelerin, haftalık olarak çıkan çok az bir kısmı dışında büyük çoğunluğu günlük ve haftada birkaç defa olarak yayımlanmışlardır. Bu yılda mecmuaların az olması ve yetersizliği göz önüne alınırsa, gazetelerin önemi bir kat daha artar.

⁷ *İleri*, 14-16 Şubat 1335/1919.

⁸ *Yeni Gazete*, No. 77-1641, 15 Şubat 1335/1919.

İstanbul basını yabancı devletlere karşı düşmanca tavır takınamamış, çünkü işgal kuvvetlerinin ağır sansür politikası etkisiyle istedikleri yazıları yazamamışlar, yazdıkları zaman gazete kapanmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Çoğu zaman gazete sütunları boş çıkmakta idi. Bu sebeptendir ki, zaman zaman bu durumun Anadolu basını tarafından eleştirildiğini görüyoruz. İstanbul basını millî menfaatleri savunmada serbest kalabilseydi, belki Anadolu'dan gelen sert tepkilere maruz kalmayacaktı. Bu görüşümüz Millî Mücadele'den yana olan gazeteler için geçerlidir.

İstanbul basınının büyük bir kısmı Millî Mücadele'nin yanında olmuştur. Fakat sansür sebebiyle İstanbul'da çıkmakta olan gazeteler 1919-1921 yılları arasında, Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye, Millî Mücadele ve Büyük Millet Meclisi konularında yazılar neşredememişlerdir. Ancak Amasya Görüşmeleri dönemi (20-22 Ekim 1919) İstanbul basınının Anadolu olaylarına yer verdiğini görmekteyiz. Bu kısa süre içinde İstanbul-Ankara arasındaki yumuşamadan kaynaklanmaktaydı. İstanbul'un Mustafa Kemal Paşanın asi olduğu hakkında fetva-yı şerife yayınlanmasına karşın, İstanbul basınının Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının vatanı kurtarmaya çalıştıkları yolundaki karşıt fetvayı yayınlamamaları sansür sebebiyledir. Gazetelerin birçok sayfası sansür sebebiyle boş çıkmıştır. İstanbul basınının, sansüre uğrayan yazılar yerini boş bırakıp, boş sütunlarla yayını sürdürmeleri çok anlamlıdır. İstanbul basını ancak 1921 yılından sonra Millî Mücadele'mizi ele alabilmiştir.

Padişah ve İstanbul hükümeti, millî kuvvetlerin başarıya ulaşacaklarını anlamalarından sonra cephele, millî kuvvetler, Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa konusunda bilgi vermesi konusunda basın üzerindeki baskıyı kaldırdı. Esasen; İstanbul basınının büyük bir kısmının Millî Mücadele dönemi öncesi sansürün kaldırılması konusunda çalışmaları, sayfalarını boş yayınlaması ve Millî Mücadele'nin kazanılma şansının artması üzerine durum değişmektedir. Mustafa Kemal Paşanın fotoğrafları, 1921 yılının Eylül ayından itibaren yalnız İstanbul basınında değil, dünya basınında da yayımlanmaya başlamıştır. Bu bize Türk kamuoyunun kazanılmaya başlandığı sonucunu göstermektedir.

1919-1923 yılları arasında Osmanlı hudutları içerisinde çıkarılan gazete ve mecmua sayısı siyasî, iktisadî, ilmî, edebî ve mizahî olarak 300'ü aşkındır. Bu gazetelerin 100'ü aşkını da siyasî nitelikte olup İstanbul'da çıkmakta idi.

a) *Millî Mücadele'den Yana Olan Gazeteler:*

Tasvir-i Efkâr: Gazete, 30 Zilhicce 1278 (1861) tarihinde Şinasi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebüzziya Tefvik tarafından 47 yıl sonra yeniden yayımlanmaya başlandı. Gazetenin örfi idare tarafından kapatılmasıyla "Tesvir-i Efkâr", "Tasvir-i Efkâr", "Tenvir-i Efkâr", "İntihab-ı Efkâr" ve son olarak "Tevhid-i Efkâr" olarak adı değiştirilmiştir. Sansür heyetinin ve İtilaf Devletlerinin ağır baskıları karşısında korkmadan, çekinmeden Millî Mücadele'yi destekleyen yazılar yazmıştır. Ruşen Eşref (Ünaydın) gazetenin muhabiri olarak Sivas Kongresi'ne gönderilmiştir.

Tasvir-i Efkâr, Ruşen Eşref Bey ve fotoğrafçısı Kenan Beyi Sivas'taki Millî Mücadele'yi yürütenlerin yanına göndererek önemli bir atılımda bulunmuş ve diğer gazetelerden üstünlük kazanmıştır. Ruşen Eşref Bey, gittiği yerlerin durumu hakkında bilgi verirken, diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf ve Refet Beylerle mülakatlar yapmış, bunlar Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanmıştır. Ayrıca, Tasvir-i Efkâr'da, İzmir'in işgali konularında, Türk kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla üç aya yakın bir süre "İzmir Kuva-yı Milliyesi" başlığı altında Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını ortaya koyan, bir kısmı sansüre uğrayan yazı serisi yayımlanmıştır.⁹ Aydın cephesine muhabir göndererek İstanbul'da savaş hakkında toplu ve etkili haberler yazarak kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Gazetenin Başyazarı ve Sahibi Velit Bey ilk defa Mustafa Kemal Paşanın biyografisini yayımlamıştır.¹⁰ 18 Ekim 1919'da gazete ile Mustafa Kemal Paşa arasında telgrafla millî hareketin hedeflerini açıklayan bir görüşme yapılmıştır.

Tasvir-i Efkâr Millî Mücadele hakkında bilgi verirken, Mustafa Kemal Paşanın beyannamelerini yayımlamaktan da kaçınmamıştır. 20 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşanın "Mühim Bir Beyannâmesini" yayımlayarak başarılı bir çalışma yapmıştır.¹¹ 1918 yılında gazetenin sansür yanlısı olduğu iddiaları haklı değildir. Tasvir-i Efkâr içinde bulunulan şartlara göre Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bilgiler verirken, 1919 yılından itibaren bu lider kadronun resimlerini yayımlayan bir gazetedir. Yazı kadrosunu, Velid Ebüzziyade, Mustafa Nazmi, Tahirü'l-Mevlevî, Ahmet Rıza, Fazıl Ahmed (Aykaç), Ömer Rıza (Doğrul), Cenap Şahabettin, Ruşen Eşref (Ünaydın),

⁹ *Tasvir-i Efkâr*, 11 Ekim 1919-24 Aralık 1919 arasında 17 tefrikalık yazı. Bir kısmı sansür sebebiyle boş yayımlanmıştır.

¹⁰ *Tasvir-i Efkâr*, no. 2874, 18 Ekim 1335/1919 (telgrafla görüşmesi metni).

¹¹ *Tasvir-i Efkâr*, no. 2876, 20 Ekim 1919.

Arif Oruç, Abdülhak Hamit (Tarhan), Abdül Feyyaz Tevfik, Samih Fethi, Yahya Kemal (Beyatlı), Süleyman Nazif, Ahmed Refik (Altınay), Bahaeddin Tevfik oluşturuyordu.

Vakit: 14 Mayıs 1921 (1875) tarihinde Filip tarafından kurulmuştur. Günlük olarak yayımlanmış olan "Vakit" tirajı en yüksek gazetelerin arasındadır. Olaylar karşısında tavırlarını genellikle başyazılar şeklinde ortaya koymuştur. Gazeteyi Hakkı Tarıs (Us) ve Ahmed Şükrü (Esmer) 26 Ekim 1917'den itibaren tekrar çıkarmaya başladılar, başyazarı Mehmed Said'dir. Kuvvetli bir yazı kadrosuna sahip olan gazetenin başyazarı Ahmet Emin (Yalman) olmuştur. Açık ve batı düşünceli bir gazete olarak tanınmıştır.

Yazı kadrosunu, Ahmed Şükrü (Esmer), Ali Ekrem (Bolayır), Reşat Nuri (Güntekin), Hakkı Süha (Gezgin), Refik Ahmed (Sevengil) Enis Tahsim (Til) ve Halil Lütfi (Dördüncü) vb. oluşturmuştur.

İkdam: Gazete, 5 Temmuz 1310 (1894) yılında Ahmed Cevdet tarafından çıkarılmaya başlanılmıştır. Türk bilim, kültür ve siyasî hayatında büyük hizmetler görmüştür. Mütakere yıllarında Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni desteklemiş, daha sonra ortada görülmekle beraber Anadolu harekâtının başlamasıyla Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Bu yıllarda gazete Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) tarafından yönetilmiştir.

Yazı kadrosunda, Necmettin Sadık (Sadak), Ahmed Emin (Yalman), Selim Sırrı (Tarcan), Burhanettin (Tepsi), Ali Reşat, Ahmed Rasim, Babanzade İsmail Hakkı, Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Rahmi (Gürpınar) ve daha sonra Peyam-ı Sabah'ı çıkaran Ali Kemal bulunuyordu. İstanbul'un önemli gazetelerinden ikdam Millî Mücadele'nin başlangıcında pek çok sayısı sansür sebebiyle boş çıkartılmıştır. İzmir'in işgali konusunda geniş bilgiler vermiş ve işgali protesto mitinglerini yayımlamıştır.¹² İkdam'ın başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), yazmış olduğu makalelerde İstanbul ve Anadolu'nun zor şartlarını yazılıyla kamuoyuna yansıtmaya çalışmıştır.

İfham: Gazete, Ahmed Ferit (Tek) tarafından 22 Eylül 1912 yılında Millî Meşrutiyet Fırkası'nın (Millî Türk Fırkası) yayın organı olarak İstanbul'da günlük çıkarılmaya başlanan siyasî bir gazetedir. Bir süre kapatılan gazete, Ahmed Ferit Beyin sahip ve başyazarlığında ikinci yayın hayatına 23 Temmuz 1919'da başlamıştır.

¹² *İkdam*, no. 8008, 26 Mayıs 1919; no. 8012; 30 Mayıs 1919; no. 8031; 31 Mayıs 1919.

Yusuf Kenan, Hüseyin Ragıp ve Hasan Vehbi beylerin mesul müdürlüğünde ve aynı zamanda Hüseyin Ragıp Beyin başyazarlığında "İfham" işgal altındaki İstanbul'daki Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal Paşayı destekleyen millî bir yayın organıdır.

Yazı kadrosu, Ahmed Ferit (Tek), Mehmet Emin (Yurdakul), Yusuf Akçuraoğlu, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ömer Seyfeddin, Necip Asım (Yazıksız), İzzet Ulvi, Falih Rıfkı (Atay) gibi güçlü imzalardan oluşuyordu.

İleri: 1 Ocak 1918'den 2 Aralık 1924 tarihine kadar Celâl Nuri (İleri)'nin başyazar, sahip ve sorumlu müdürlüğünde İstanbul'da günlük olarak yayımlanmış olan siyasi gazetedir. Gönüllü Millî Mücadele'nin yanında olduğu halde, İttihad ve Terakki hükümetlerinin baskısı yüzünden millî harekete safyalarını pek açmamıştır. Fakat bu durum 1921 yılından itibaren değişmiş Anadolu'yu desteklemiştir. Hattâ ilk cephe haberlerini veren gazetedir.

Yazı kadrosunu Celal Nuri (İleri), Süleyman Nazif, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Cevad Rüştü, Ahmed Refik (Altınay), Faik Âli (Ozansoy), Samih Rifat, Tahsin Nahit, Ercüment Ekrem (Talu), Suphi Nuri, Aka Gündüz, Namık İsmail ve Ruşen Eşref (Ünaydın) oluşturuyordu.

Yeni Gün: Gazete, aynı zamanda başyazarı da olan Yunus Nadi tarafından çıkarılmıştır. İlk sayısı 2 Eylül 1918'de İstanbul'da çıkan gazete, 10 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da "Anadolu'da Yeni Gün" adı altında çıkmaya başlamıştır. İlk mesul müdürü Osmanzade Hamdi'dir. Gazete Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşanın düşüncelerini desteklemiştir. Misak-ı Millî'yi var gücüyle savunmuştur. Sakarya Savaşı sırasında Kayseri'ye taşınmış buradaki ilk sayısını 1 Eylül 1922 tarihinde çıkarmıştır. Kayseri'de yazı işleri müdürlüğünü Kemal Salih (Sel) yapmıştır. Millî Mücadele hareketine destek vermiştir. Daha sonra tekrar Ankara'ya gelmiştir. 7 Mart 1924 tarihinden itibaren "Cumhuriyet" adıyla yayın hayatını sürdürmektedir. Yazı kadrosunda, Aka Gündüz, Nüzhet Haşim, Ziya (Gökalp), Enver Behnan (Şapolyo), Şükrü Kaya ve Kemal Ragıp bulunmuştur.

Sebilü'r-Reşad: Mecmua, 21 Ağustos 1324 (1908) tarihinde yayımlanmaya başlamış olup, İslâmî düşünceleri yaymaya çalışmıştır. Sahib ve sorumlu müdürü Eşref Edip, başyazarı Mehmed Akif (Ersoy)'dur. Sakarya Savaşı'nda 1921 Ağustos ayından itibaren Kayseri'ye taşınmış ve bir süre orada çıkmıştır. Daha sonra Ankara'da yayın hayatını sürdürmüştür. Millî Mücadele'ye İslâmî açıdan bakan mecmua hareketin destekleyicisidir.

Akşam: İlk sayısı 20 Eylül 1918'de çıkmış olup, uzun bir süre yayın hayatında bulunmuştur. Gazete'nin koleksiyonu bugün kütüphanelerde çok eksiklidir. Millî Mücadele'nin yanında olan gazete sansür heyetinin çok hücumlarına hedef olmuştur. Kurucuları: Necmettin Sadık (Sadak), Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dersan)'dir. Falih Rıfkı (Atay)'ın Anadolu hareketini destekleyen yazıları önemlidir.

b) *Millî Mücadele'ye Karşı Gazeteler*

Alemdar: 1909-1922 yılları arası yayımlanmıştır. Zaman zaman örfi idare tarafından kapatılmasıyla "Takvimli Gazete", "Teşrih" adlarıyla çıkmıştır. Her hafta cumartesi günleri "Nüsha-i edebiye"si bedava dağıtılmıştır. Gazete, "Millî Mücadele"ye bütün gücüyle karşı çıkmıştır. Memleketin kurtuluşunu İngilizlere sığınmakta bulmuş ve halkı devamlı kıskırtmıştır. Alemdar, Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Anadolu hareketine ateş püskürürken, bir yandan da İstanbul hükümetinin bu hareketi önleyici icraatına geniş yer veriyor; Millî Mücadele liderlerine karşı halkı tahrik edici bir tutum izliyordu. Bu yolda Anadolu hareketine en amansız saldırıları Alemdar gazetesi yapıyordu. Bu gazete 11 Nisan 1920 günlü nüshasında, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında Dürrizade'nin fetvasına yer veriyor, başyazısında da alçakçasına şunları söylüyordu:

"... en büyük düşmanlarımız bile bizlere bunlar kadar fenalık yapmamışlardı. Onun için hükümetten ısrarla rica ederiz ki ne yapıp yapıp bu rezaletlere bu hezeyanlarda son versin (!)"¹³ Alemdar'ın bu şekilde yapmış olduğu yayınlardan dolayı, İstanbul halkının tepkisini ve nefretini kazanmış, diğer yayın organları da bu gazetenin haberlerini çoğu kez yalanlamak durumunda kalmışlardı. Özellikle başyazar ve sorumlu müdürü Refi Cevat (Ulunay) tarafından aleyhte çok yazı yazılmıştır.

Peyam-ı Sabah: 16 Kasım 1913-7 Kasım 1922 tarihleri arasında günlük olarak yayımlanmıştır. Mihran Efendinin çıkarmakta olduğu "Sabah" gazetesi ile, Ali Kemal'in kurduğu "Peyam"ın birleştirilmesiyle meydana geldi. Sorumlu müdürü Ali Kemal, sahibi Mihran Efendidir. Bu gazetede memleketin geleceğini İngiliz mandasına girmekte görmüştür. Ve Kuva-yı Milliye hareketine çok şiddetli saldırılarda bulunmuştur. Damat Ferid hükümetlerinin resmî sesi niteliğindedir.

¹³ *Türk Basınında Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayını 1981, s. 35.

İstanbul gazetelerinden Peyam-ı Sabah gazetesinin, kamuoyunu yanıltan, sanki İstanbul hükümetinin, İstanbul'un işgaline karşın, görevini sürdürdüğü ve ona itaat edilmesi gerektiği yolundaki yazıları millî teşkilât tarafından çok dikkatle izlenmiştir. Peyam-ı Sabah, Kuva-yı Milliye aleyhinde bulunup, halkı bu hareketten uzak tutmak ve onu bu yoldan uzaklaştırmak çabası içindedir. Gazete halkı bu tip hareketlerden uzaklaştırmak amacıyla Samsun'a da gönderilmiş ancak gazete halka dağıtılmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 23 Mart 1920'de Ankara'dan kolordulara ve Refet Bey'e çektiği telde memleketin geleceğine önem kazandırmıştır. Bu sırada kamuoyunun Millî Mücadele yanında yer alması düşünülürken, düşmanın hesabına çalışan Peyam-ı Sabah, Alemdar, Serbesti, Bosfor, Entanet gazeteleri ile Rumca ve Ermenice yayın yapan gazetelerin Anadolu'ya sokulmamasını emretmiştir.¹⁴

Bu gazetelerden başka, Said Molla'nın günlük olarak 5 Aralık 1918'de çıkardığı "Türkçe İstanbul", Tarık Mümtaz'ın 6 Aralık 1919'da çıkardığı "Ümit" adlı dergi; mesul müdürlüğünü Ahmet Faik'in yaptığı "Hadisat"; sahib ve başyazarlığını Abdullah Zühdü, müdürlüğünü Mehmed Sadık'ın yaptığı "Yeni Gazete", sahibi Cevat İbrahim, mesul müdürlüğünü Fuad Fazl'nın yaptığı "Zaman" gazeteleri de karşı gazetelerden sayılabilir.

3. Anadolu Basını

Anadolu basını ile Millî Mücadele'nin başlamasından ve Millî Mücadele boyunca çıkmakta olan gazete ve mecmuaların bunların o dönemdeki basın hayatına bakış açılarının ne olduklarının ortaya konulması önemlidir. Zira Millî Mücadele'nin o karanlık zor günlerinde aydınlık günlere geçmesinde en büyük yardımcı Anadolu gazeteleri olmuştur. Bu gazetelerin padişah ve İstanbul hükümetinin baskı ve kontrolünden uzak kalışı genellikle işgal altında olmayan şehirlerde yayımlanışı şüphesiz ki bir ölçüde bağımsız hareket etmelerini kolaylaştırmış, Millî Mücadele'yi daha yakından izlemelerini sağlamıştır. Bununla beraber, İzmir, Adana gibi İtilaf Devletleri subaylarının kontrolünde ve işgalinde bulunan bölgelerde bazı güçlüklerle karşılaşılmasına rağmen, şahlanan millî irade sonucu bu engeller de aşılmıştır. Üzerinde duracağımız gazete ve mecmualar siyasî nitelikte olanlardır. Bu arada edebî, mizahî ve meslekî birçok çeşitleri yayımlanmıştır. Anadolu gazeteleri gerek Millî Mücadele yıllarında gerekse önceki yıllarda yoksulluk içinde gelişmiştir.

¹⁴ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara 1989, s. 29-30.

Kağıt mürekkep ve matbaa harflerinin yok denecek durumda olduğunu; bu imkansızlıklar içinde, gazete ve mecmuaların kimi zaman ambalaj kağıtlarına basıldığını, sahife sayılarının azalarak basıldığını, ebadlarının çok küçüldüğünü, hattâ bazı günler kağıt ve eleman eksikliğinden günlerce, aylarca gazetenin çıkmadığını görmekteyiz.

Kastamonu'da yayımlanmakta olan "Açıksöz", Erzurum'da yayımlanmakta olan "Albayrak" ile Amasya'da yayın hayatını sürdürmeye çalışan "Emel" gazetesinin devamlı olarak kağıt yokluğu ve yardım alamamak gibi sebeplerle görevini yerine getiremediğini görüyoruz.

Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra Millî Mücadele'nin sesi durumundaki gazetelere matbuat müdür-i umumiliğince hazırlanan rapor gereğince para ve kağıt yardımında bulunulduğunu görmekteyiz. 1920 yılı başında Ankara'da yayın hayatına başlayan "Hâkimiyet-i Milliyye" gazetesi ve "Yeni Gün" gazetesine bunlardan biraz düşük olmak kaydıyla "Sebilü'r-Reşad" mecmuasına 465.613 kuruşu merkeze, 3.000 kuruşu Sivas'a olmak üzere yardım yapılmıştır.¹⁵ Bu gazetelerin tirajları 200 adete kadar düşmüştür.

İtilâf Devletleri ve İstanbul hükümetince uygulanan bütün bu baskı ve önlemler şüphesiz ki Anadolu'da başlayan Millî Mücadele ateşini söndürmeye yönelmişti. İstanbul hükümetine göre Kuva-yı Milliye eşkiya kuvvetlerinden ibaretti. Bu sebeple Anadolu'daki mücadeleden söz etmek, mücadeleye ön ayak olanları basında desteklemek, onları alkışlamak devletin dış politikasına tamamen ters ve iç güvenliği sarsıcı bir davranıştı. Millî duygulardan yoksun bu mantık sefaletinin sonucu birçok vatansever gazeteci sorguya çekiliyor, tutuklanıyor, ağır cezalara çarptırılıyordu.¹⁶ Ancak bütün bu engellemelere rağmen Millî Mücadele yanlısı basın, hak bildiği yolda büyük bir kararlılıkla yürümüş, Türk kamuoyunun ve zaferin kazanılmasında ayrı bir güç oluşturmuştur.

Bu olumsuz şartlar altında, işgal altındaki bölgelerde çıkmakta olan gazetelerin bir de işgal kuvvetleri komutanlarının ağır baskıları altında bulunmaları gerçeği vardır. Bu gazetelerin bazen yarısının boş çıktığı ve sansüre maruz kaldığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra Millî Mücadele'ye karşı tavır almış Adana'da yayınlanan "Ferda" ile İzmir'de yayınlanmakta olan "Ahenk" gazeteleri işgal kuvvetlerinin yayın organı durumuna düşmüşler, işgal kuvvet-

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 22, 2. Baskı, Ankara 1940, s. 595.

¹⁶ Sadi Borak, *Atatürk ve İstanbul*, 1983, s. 50-51.

leri komutanlarının yazdıkları beyannameleri boy boy yayınlamışlardır. Bütün bu şartlar altında Anadolu basını susturulamamış ve yayın hayatını sürdürmüştür. Şimdi bu gazeteleri kısaca gözden geçirelim.

a) Millî Mücadele'den Yana Olan Gazeteler

Ahali (Edirne): İlk sayısı 8 Eylül 1919'da yayımlanan Ahali Mehmet Behçet (Perim) tarafından Edirne'de çıkarılmaya başlanmıştır. 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin Yunanlıların işgaline uğramasından sonra yayınına kısa bir süre ara vermiş, 4 Aralıkta Sofya'da tekrar yayınına devam etmiştir. Trakya'daki Türklüğün haklarını savunmuş, Millî Mücadele hareketinin bu yöre halkına benimsetirilmesi için büyük gayret sarfetmiştir.

Yazı kadrosu, İskeçeli Sıtkı, Öğretmen Hicri, Dr. Rifat Osman, Osman Şevki (Uludağ), Abdülhalim Hadi, Osman Nuri, Cemal Ziya (Ardal), Atuf Fehmi (Ödül), Arif Dünder, Emin Ali, Cemal Konural'dan oluşuyordu.

Ahali (Samsun): İsmail Cenani (Oral) ve Mehami Mehmet Aziz tarafından 1919 yılında Samsun'da çıkarılmaya başlanmıştır. Karadeniz'de faaliyet gösteren Pontus çetelerine karşı, millî birlik ve beraberliği sağlamak ve millî direnişin desteklenmesi konusunda yazılar yayımlayarak mücadele vermiştir.

Albayrak: 1913 yılının Mart ayında Erzurum'da yayına başlamıştır. İlk kurucusu Selim Polat'tır. İttihad ve Terakki Partisi'nin yayın organı olarak kurulan gazete, Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum'un işgal edilmesiyle yayın hayatına ara vermiştir. Daha sonra Süleyman Necati (Güneri) adındaki genç tarafından Vilâyet-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı durumuna getirilmiştir. Gazetenin alt başlığında "Vilâyet-ı Şarkiye Ermenistan olamaz" ibaresi vardır. Gazete, Doğu bölgesinin en etkili propoganda aracı ve kongreler döneminin en önemli tarihi kaynaklarından. 1921 yılında gazetenin ikinci yayın hayatı da sona ermiştir. Daha sonra bu gazetenin görevini "Varlık" (Sarıkamış) gazetesi yüklenerek devam ettirmiştir. Gazetenin Doğudaki Türkcülük hareketinin ve Atatürk ilkelerinin savunucusu olmasında Süleyman Necati'nin payı büyüktür. Yazı kadrosunda, Süleyman Necati, Sadettin Nüzhet (Ergun), Feridun Nafiz (Uzluk), Enver Behman (Şapolyo), Cevat Dursunoğlu, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ekrem Reşat ve Namdar Rahmi yer alıyordu. Gazete haftada üç gün yayımlanmıştır.

Amasya'da Emel: Mehmet Sırrı (Soğukpınar) tarafından 15 Nisan 1920 tarihinde Amasya'da çıkarılmıştır. Haftada bir yayımlanan Emel, 1920'nin Kasım ayından sonra yerini İsmail Hakkı ile Mehmet Sadık'ın Hakikat adlı

gazetesine barıkmıştır. Hakikat 1921 yılının 24 Kasımında yeniden "Emel" adını almıştır. Bu adla yayınına harf inkılâbına kadar sürdürmüştür.

Antalya'da Anadolu: Önce 1912 yılında Anadolu adıyla Haydar Rüştü Bey tarafından İzmir'de çıkarılmıştır. İzmir'in işgaliyle Antalya'ya taşınmış ve Antalya'da Anadolu adını almıştır. Bu isimle ilk sayısı 19 Aralık 1920 yılında yayınlanmıştır. 6 Mart 1922'den sonra mesul müdürü Hafız Zühdü'dür. Millî Mücadele hareketinin güneydeki en büyük sözcüsüdür.

Babalık: Babalık gazetesi, Yusuf Mazhar tarafından 25 Aralık 1910 yılında Konya'da çıkarılmaya başlanmıştır. 1917 yılına kadar babalık adıyla çıkan gazete bu tarihten kısa bir süre sonra "Türk Sözü" adıyla yayımlanmıştır. Daha sonra tekrar Babalık adını almıştır. Erzurum'un işgali üzerine Konya'ya göç eden Albayrak gazetesinin başyazarı Süleyman Necati Bey Babalık gazetesine başyazar olmasıyla gazete daha da güç kazanmıştır. Millî Mücadele'nin en ateşli savunucusu olan Babalık haftada iki defa çıkarken 5 Nisan 1921'de günlük çıkmaya başlamıştır. Yazı kadrosunda; Semizâde Süreyya, Servet İskit, Abdülkadir Efendi, Reşat Ekrem (Koçu) gibi adlar yer alıyordu.

Öğüd: Gazete, Selanikli Abdülgani Ahmed tarafından Ocak 1918 tarihinde Afyon'da yayımlanmaya başladı. İzmir'in işgalinden sonra gazete Konya'ya taşındı. Gazetenin alt başlığında "Âmâl-i milliyeye hizmetkar yevmî Türk gazetesidir" ibaresi vardır. İtilâf Devletleri aleyhinde, İtalyan kuvvetlerine karşı etkili yazılar yazmıştır. Sevr Andlaşmasından sonra Öğüd gazetesi "Türk milletinin hiçbir yenilgiye boyun eğmeyeceğini istüklâli uğrunda kanının son damlasına kadar mücadeleye azimli" olduğunu açıklamıştır. Öğüd, Mustafa Kemal Paşa ile bağlantı kurmuş bağımsızlık hareketinin Anadolu'da en önemli yayın organı olmuş, Kuva-yı Milliyeyi destekleyerek İngilizler ve İtilâf Devletleri aleyhinde yayın yapmıştı. Konya halkını mücadeleye sevk ederek büyük görevlerde bulunmuştur. Gazete 209'uncü sayıya kadar "Nasihahat" adıyla çıkmıştır. 1921 yılı Temmuz ayında gazete aynı zamanda Ankara'da da yayımlanmaya başlandı. İlk defa bir Ankara gazetesi Ankara ve Konya gibi iki şehirde yayımlanıyordu. Ankara baskısının mesul müdürü Ahmed Tevfik, Konya'dakinin ise Nuri Tahsin'dir. Gazete Ocak 1923'te kapandı.

Açıksöz: 15 Haziran 1919 tarihinde Kastamonu'da Hüsnü (Açıksöz) tarafından çıkarılmaya başlandı. Gazetenin alt başlığında "şimdilik iki sahife olarak haftada bir neşrolunur müstakilü'l-efkâr gazetesidir" ibaresi vardır. 16 Eylül 1919 tarihinden sonra haftada iki defa çıkmaya başlamıştır. Bu tarihlerde Kuvâ-yı Milliye'ye kaulmış ve Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'

nin yayın organı durumuna geçmiştir. Açıksöz gazetesi Kastamonu ve çevresi ile birlikte İstanbul ile Anadolu arasında bir köprü görevi gören İnebolu, Zonguldak, Sinop, Bolu gibi illerin haberlerini yayımlamıştı. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girmesi yasaklanınca onların yokluğunu aratmamış. Anadolu halkını her olaydan haberdar etme çabasını sürdürmüştü. Gazetenin Zonguldak ve İnebolu muhabirleri de Ankara haberlerini vermekteydiler. Açıksöz, dış haberleri de aynı yoldan almakta ve bu haberlere karşı önemli ve etkili tepkilerde bulunmaktaydı.

İrade-i Milliye: Mustafa Kemal Paşa tarafından Hey'et-i Temsiliye adına yayın yapmak için kurdurulan ilk Millî Mücadele gazetesi olarak 14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkmaya başlamıştır. Gazete, Sivas Kongresi'nce alınacak kararları halka duyurmak amacıyla kongreden önce kurulmuştur. Sorumlusu Demircioğlu Selahaddin (Ulusalerk) adlı bir gençtir. Gazete resmî işlemler yüzünden kongre bittikten ancak üçgün sonra çıkabilmiştir. Gazetenin alt başlığında "metalib ve âmâl-i milliyenin müdafidir" ibaresi vardır. İlk sayısında çıkış sebebi, millî hareketin halka ve dünyaya duyurulması olarak açıklanmıştır. Baş yazıların çoğu Mustafa Kemal Paşanın dikte ettirdiği yazılardan oluşmaktadır. Önceleri haftada bir, haftada iki, daha sonra Mustafa Kemal'in denetiminden çıkan gazete, Ankara'da bu görevi üstlenecek Hakimiyet-i Milliye'nin yayımlanmaya başlamasından sonra işlevini yitirmiş ve 1922 Martının sonunda kapanmıştır.

Hakimiyet-i Milliye: Mesleği milletin iradesini hakim kılmaktır. Hakimiyet-i Milliye. Mustafa Kemal (Atatürk)'ün direktifleri ile Sivas'ta yayımlanan İrade-i Milliye gazetesinin bir devamı olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilîyesi adına 10 Ocak 1920'de Ankara'da çıkarılmaya başlanmıştır.

İlk önceleri yazılar imzasız olarak çıkıyordu. Bu imzasız yazıların çoğu Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından dikte ettirilen yazılardır. İrade-i Milliye'nin bir devamı niteliğinde olan gazete, 1920-1934 (1-4793 sayılar) Hakimiyet-i Milliye, 1934-1953 (4794-11662 sayılar) Ulus, 1953-1954 (1-158 sayılar) Yeni Ulus; 1954-1955 (159-467 sayılar) arasında ise Halkçı adıyla yayımlanmış; 10 Haziran 1955, 11663, sayıdan başlayarak yeniden Ulus adıyla yayını sürdürmüştür.

Gazetenin baş yazarlığını sırasıyla Hamdullah Subhi (Tanrıöver), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ahmet Ağaoğlu yapmışlardır. İdaresi 1923'ten sonra Recep Peker'e, 1924'ten 1931'e kadar Mahmut (Soydan)'a, 1931'den sonrada Falih Rıfkı (Atay)'a verilmiştir.

Yazı kadrosunda, Mahmut Esat (Bozkurt), Aka Gündüz, Falih Rıfki (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mahmut (Soydan), Aġaoġlu Ahmet, Yahya Kemal (Beyatı), Ruşen Eşref (Ünaydın), İzzet Ulvi (Aykut), Ziya Gevher (Etüli) yer alıyordu.

İzmir'e Doğru: Kuvâ-yı Milliye'nin yayın organı olarak 16 Kasım 1919 tarihinde Balıkesir'de çıkmaya başlamıştır. Önceleri haftada iki defa çıkan gazete 28 Ocak 1920 tarihinden sonra haftada üç defa çıkarılarak yayınını Balıkesir'in işgaline kadar sürdürmüştür. Bu süre içinde 74 sayı çıkarabilmiştir. Gazetenin alt başlığında "Harekat-ı milliyenin hâdim ve mürevvicidir" ibaresi ve "Âmal-i milliyeyi müdafaa edecek yazılar kabul edilir" cümlesi vardır. İzmir'e Doğru, millî duyguyu işleyen, İzmir'in işgali meselesini heyecanını taze tutmak isteyen, ve Millî Mücadele ruhunu yaygınlaştırmak için çalışmış olan yayın organlarından biridir.

Yazı kadrosunda gazetenin sahibi Hüseyin Vasıf (Çınar), Esat (Çınar) ve Mustafa Necati yer alıyordu.

İstikbal: Trabzon'da 10 Aralık 1918'den itibaren yayımlanmakta olan "İstikbal" Gazetesi bölgede faaliyet gösteren Rum-Pontus çetelerinin faaliyetlerini engellemek ve Türk isüklalini ve birliğini sağlamak için kurulmuştur. Faik Ahmet (Barutçu) tarafından çıkarılmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı haline gelmiş ve yayımladığı beyannâmelerle halkı Millî Mücadeleye sevk etmiştir.

Yazı kadrosunda, A. Mehmet Salih (Ongan), Kemal Ahmet, ve Faik Ahmet (Barutçu) bulunuyordu.

Satvet-i Milliye: Satvet-i Milliye gazetesi, 24 Şubat 1922 yılında sahibi M. Hulisi Bey, mesul müdürü Emin Hüseyin tarafından Elazığ'da çıkarılmıştır. Macarzâde Hakkı Bey tarafından yapılan karikatürleri ile ilk defa Millî Mücadele yıllarında karikatürlü bir gazete çıkmaya başlamıştı. Elazığ'da Millî Mücadele hareketini destekleyen önemli bir gazetedir.

Yeni Adana: Önemli bir Anadolu gazetesi "Yeni Adana" gazetesidir. Sahibi ve baş yazarı Ahmet Remzi (Yüregir)'dir. 25 Aralık 1918 tarihinde günlük olarak Pozantı (Adana)'da yayımlanmaya başlamıştır. İlk 185 sayısı, 9 Aralık 1921 tarihine kadar "Adana" adıyla yayımlanmıştır.

Gazete, gönüllü Ermeni askerlerinin şımarıklığını şiddetle tenkid eden ve Çukurova'nın Türklüğünü haykıran bir gazete olarak dikkat çekmiştir.

1919 yılında Anadolu'da çıkmakta olan fakat bugün koleksiyonları tam olarak bulunamayan Millî Mücadeleyi sonuna kadar desteklemiş çok değerli gazeteler mevcuttur. Bunlar hakkında da biraz bilgi vermeye çalışalım. Edirne'de Mehmet Şeref tarafından çıkarılan ve Trakya Müdafaa-i Hukuk Hey'etinin yayın organı olan "Trakya-Paşaeli" gazetesi Giresun'da Cemşidzade Osman Nuri tarafından çıkarılan "Işık" gazetesi, İzmir'de Dr. Avni Muhiddin ve Hasan Tahsin Recep tarafından çıkarılan "Hukuk-ı Beşer" gazetesi, Bolu'da Yağlıoğlu Ahmed Reşat ve Şükrü tarafından çıkarılan "Dertli" gazetesi, Kayseri'de Mazlum Rasim tarafından çıkarılan "Adana'ya Doğru" gazeteleri bölgelerinde Millî Mücadele'nin etkili destekleyicisi olmuşlar ve kamuoyunu olumlu yönde aydınlatmışlardır.

b) Millî Mücadele'ye Karşı Olan Gazeteler

Ali Ulvi tarafından Adana'da 1918-1924 yılları arasında haftada iki defa olmak üzere "Ferda" gazetesi yayımlanmıştır. Bu gazete Fransızlardan maddî ve manevî destek görmüş ve onlarla işbirliği yapmıştır. İşgal kuvvetleri komutanlarının beyannamelerini yayımlamıştır. Yazılarıyla millî hareketimize karşı tavrı almıştır.

Diğer bir gazete de Ömer Fevzi ve Kadızade Hulusi tarafından önceleri Trabzon daha sonra Balıkesir'de yayımlanan "İrşad" gazetesidir. Millî Mücadele'nin karşısında olan gazetenin amacı Mustafa Kemal Paşaya karşı yayın yapmak ve halkı isyana teşvik etmektir.

Ayrıca İstanbul hükümetlerinin destekçisi olan, Hürriyet ve İtilafçıların Kastamonu'da çıkardığı "Zafer" gazetesi de bu grupta sayılabilir.

